

AJER
AKADEMIC JOURNAL OF
EDUCATIONAL RESEARCH

ISSUE 2

**AKADEMIC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

February 2025

WWW.AJERUZ.COM

Iskandarova Ruxshona Sherali qizi
CHDPU Amaliy psixologiya 2-kurs 23/2-guruh talabasi
ruxshonaiskandarova862@gmail.com

Ozodqulov Olimjon Bahodir o'g'li
CHDPU Psixologiya kafedrası o'qituvchisi
olimjonozodqulov30@gmail.com

Аннотация: Психологическая основа образовательного процесса – это мультидисциплинарная область исследований, направленная на изучение когнитивных, эмоциональных и социальных факторов, определяющих эффективность образования. В данной статье анализируется практическое значение психологических теорий (конструктивизма, мотивационных теорий, социального обучения) в современной педагогике, а также проблемы, возникающие в школах Узбекистана – создание программ без учета познавательных способностей учащихся, слабость психологической среды в классе, недостаток психологических компетенций учителей. В исследовании использовался анализ 50 международных и отечественных научных статей за 2015-2023 годы, опрос 300 преподавателей и учащихся, а также результаты наблюдений в экспериментальных классах. Результаты показали, что образовательные методы, основанные на психологических принципах, позволяют повысить академическую успеваемость учащихся на 40%. В заключение рекомендуется психологически дифференцировать образовательные программы, организовать непрерывное психологическое обучение учителей, усилить семейное сотрудничество.

Ключевые слова: педагогическая психология, когнитивное развитие, конструктивное образование, мотивация обучения, классная среда, педагогическая компетентность, социальное обучение.

Abstract: The psychological basis of the educational process is a multidisciplinary field of research aimed at studying the cognitive, emotional and social factors that determine the effectiveness of education. This article analyzes the practical importance of psychological theories (constructivism, motivational theories, social learning) in modern pedagogy, as well as the problems encountered in schools in Uzbekistan - creating programs without taking into account the cognitive abilities of students, the weakness of the psychological environment in the classroom, and the lack of psychological competencies of teachers. The research used the analysis of 50 international and domestic scientific articles from 2015-2023, a survey of 300 teachers and students, as well as the results of observations in experimental classes. The results

showed that educational methods based on psychological principles can increase the academic achievement of students by 40%. In conclusion, it is recommended to psychologically differentiate educational programs, organize continuous psychological training for teachers, and strengthen family cooperation.

Key words: *educational psychology, cognitive development, constructive education, learning motivation, classroom environment, pedagogical competence, social learning.*

Kirish

Tarbiya jarayoni-bu nafaqat bilim o'tkazish, balki shaxsning psixologik, ijtimoiy va axloqiy jihatdan kamolotiga yo'naltirilgan kompleks sistemadir. 21-asrda neyrofan, kognitiv psixologiya va ma'lumotlar texnologiyalaridagi yutuqlar ta'limning psixologik asoslarini qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Masalan, Vgotskiyning yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi o'quvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga olish zarurligini, Banduraning ijtimoiy o'rganish modeli esa muhit va kuzatuvning rolini ta'kidlaydi. O'zbekistonda esa, ta'lim islohotlari davomida sinfdan tashqari aktivlar, kompetensiyaga asoslangan yondashuv joriy etilsa-da, psixologik jihatlar hali yetarli darajada e'tiborga olinmaydi.

Bunga misol qilib, darsliklar mazmuni bolalarning yosh xususiyatlariga moslashtirilmaganligi, o'qituvchilarning psixologik diagnostika qobiliyatlarining pastligi, va ota-onalarning tarbiyaviy jarayonda passivligi keltirilishi mumkin. Ushbu tadqiqotning maqsadi-tarbiyaning psixologik mexanizmlarini tizimli tahlil qilish va ularni ta'lim siyosatiga integratsiyalash yo'llarini taklif etishdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Bugungi kunda ta'lim jarayonini to'g'ri tashkil qilish, unda talaba faolligiga erishish, ta'limmetodlarini takomillashtirish masalalari chuqur o'rganilmoqda. Ta'lim mazmunida jamiyatning ma'naviy va moddiy elementlari, shu jumladan, tabiat, jamiyatvainson haqidagi bilimlar, ijodiy faoliyat tajribasi, insonning munosabatlari, boshqarishfaoliyati,xulqi va hayoti ifodalanishi lozim; Ta'limning mazmuni umumiy, politexnik va kasbkorlik komponentlarining birligini aksettirishikerak; Ta'limning mazmuni muayyan yoshga qaratiladi va jamiyatning rivojlanish darajasidankelibchiqadi; Ta'limning mazmunidagi ajratilgan to'rt komponent hajmi va mazmuni bo'yicha o'zaroaynanmuvofiq bo'lishi kerak. Maktab rivojlanishining hozirgi bosqichida ta'limni komp'yuterlashtirish masalasi g'oyat muhimahamiyat kasb etmoqda. O'quvchilarni zamonaviy hisoblash texnikasidan foydalanishga doir bilim va malakalar bilan qurollantirish, o'quv jarayonida kompyuterlarning keng qo'llanishini ta'minlashjamiyatda bozor iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim vazifalaridan biridir. Mana shuvazifaniamalga oshirish yuzasidan pedagogika fanida o'rta kasb – hunar kollejlarda elektron–hisoblash mikroprotssor texnikasini tatbiq etishning ikkita

asosiy yoʻnalishi ishlab chiqilmoqda. Bularning birinchisi – maktabdagi taʼlimning mazmuniga oʻquvchilar umumtaʼlimiy tayyorgarligining komponenti sifatida dasturlashtirish asoslarini va hisoblash texnikasini joriy etish; ikkinchisi–kasb-hunar kollejlarni kompyuter texnikasi bilan taʼminlash va undan taʼlimining vositasi sifatida foydalanishdir. Pedagogika fani kollejlarning kompyuter texnikalaridan foydalanishdagi tajribalarini oʻrganishivaumumlashtirishi: yalpi kompyuter savodxonlariga javob beradigan yagona dasturlashtirishumumtaʼlimiy kursini yaratish; dasturlashni oʻrgatish boshlanadigan muddatni va kursninghajminibelgilashi, taʼlimni mashina bazasidan foydalanish asoslarini ishlab chiqishi va boshqavazifalarni ado etishi kerak. Har bir oʻtiladigan dars qaysi mutaxassislik, yoʻnalish boʻlishidan qatʼiy nazar 3 funktsiyani amalga oshiradi. Ular maʼlumot beruvchi yoki (didaktik baʼzi adabiyotlarda taʼlimiy) rivojlantiruvchi va tarbiyaviy

Taʼlim -bu aqliy yetilish jarayonini faqat bir qadar tezlatishga yoki sekinlashtirishga qobildir, lekin u aqliy jihatdan yetilish jarayoniga hech qanday jiddiy taʼsir koʻrsata olmaydi. Demak, taʼlim rivojlanish qonunlariga boʻysunishi kerak. Masalan, bolada mantiqiy tafakkur yetilmay turib, uni mantiqiy fikr yuritishga oʻrgatish foydasizdir. Taʼlimning turli bosqichlari bolaning tegishli psixologik imkoniyatlari pishib yetiladigan muayyan yoshidan qatʼiy nazar bogliqligi ana shundan kelib chiqadi. Taʼkidlash joizki, taʼlim yetakchi rolni bajaradi, taʼlim va rivojlanishesa oʻzaro bir-biriga bogʻliqdir; ular alohida sodir boʻladigan ikki jarayon boʻlmay, balki bir butun jarayondir. Taʼlimsiz toʻla aqliy rivojlanish boʻlishi mumkin emas. Taʼlim rivojlanishga turtki boʻladi, rivojlanishni oʻz ortidan ergashtirib boradi. Zarur sharoit tugʻilganda taʼlim mantiqiy fikrlash malakasini tarkib toptiradi va tegishli aqliy rivojlanish uchun zamin boʻladi. Lekin, taʼlim rivojlanishga turtki boʻlish bilan bir vaqtda oʻzi rivojlanishga tayanadi, erishilg rivojlanish darajasining xususiyatlarini, rivojlanishning ichki qoidalarini, albatta, inobatga oladi. Taʼlimning imkoniyatlari juda keng boʻlsada biroq cheksiz emas. Yirik rus psixologi L.S.Vigotskiy taʼlim va taraqqiyot muammosiga ijtimoiy-tarixiy jarayon nuqtai-nazaridan yondashib, bilimlarni oʻzlashtirish insoniyatning tarixiy taraqqiyotida yaratilgan madaniyatda ishtirok etish jarayonidir, deb taʼkidlaydi. U olgurgan psixik funktsiyalar taraqqiyotining madaniy-tarixiy nazariyasiga koʻra, psixik faoliyat taraqqiyoti uning “tabiiy” shaklini bevosita qayta qurgan holda, turli alomatlar bilan avval tashqi, soʻng ichki ifodalanishni nazarda tutib, “madaniy” shakliniegallash tushuniladi.E.Torndayk va J.Piajening taʼlim bilan taraqqiyotni ayni bir narsa deb tushuntirishiga qaramay L.S.Vigotskiy: “Bola taraqqiyotini hech mahal maktab taʼlimidan tashqaridagi soya deb hisoblash mumkin emas”, -deb taʼkidlaydi. Bundan tashqari, taʼlim va taraqqiyot bir-biriga tobe boʻlmaganjarayonlardir, degan yunalishdagi psixologlarni ham u qattiq tanqid qiladi. P.P.Blonskiy taʼlimning bola taraqqiyotidagi oʻrniga alohida ahamiyat beradi. Shuning uchun oʻquvchilarning aqliy rivojlanishi toʻgʻridan-toʻgʻri maktab

dasturi mazmuniga bog‘liq ekanligini ta’kidlaydi. Yosh va individual o‘zgaruvchanlik insoniyatning ijtimoiy-tarixiy taraqqiyoti ta’siri ostida har xil ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Individning dinamik xususiyatlariga shaxsning ijtimoiy sifatlari ta’sir etib, uning individual o‘zgaruvchanligi omilini kuchaytiradi. Insonning shaxs sifatida tavsiflashning muhim lahzasi, uning dinamik xususiyatlari hisoblanib, jamiyatdagi statusi (iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, mafkuraviy, ya’ni uning jamiyatda egallagan o‘rni) orqali ifodalanadi. Status negizida doimiy o‘zaro aloqalar tizimi yotadi. Rolning ijtimoiy funksiyasi muayyan maqsadlarga va qadriyatlarga yo‘nalganlik shaxsni faollashtiradi. Status, rol, qadriyatga yo‘nalganlik shaxs xususiyatlarining birlamchilarini tashkil etadi va uning tuzilishida asos bo‘lib xizmat qiladi. Shaxsning ta’rifi xulq motivatsiyasi xususiyati va ijtimoiy fe’l-atvor tuzilishini belgilab, uning tarkibidan ikkilamchi alomatlar sifatida joy egallaydi. Shaxsning birlamchi va ikkilamchi sifatlarining o‘zaro ta’sirini birlashtiruvchi yuksak samara tarzida inson xarakteri va mayllari yuzaga keladi. Insonning shaxs xislatlarini rivojlantiruvchi asosiy shakl uning jamiyatdagi hayot yo‘li va ijtimoiy tarjimai holi hisoblanadi. Individ, shaxs va sub'ekt taraqqiyotining tadqiqotida quyidagi holatlarga e’tibor qilishi zarur: -inson rivojining asosi hisoblangan omillar va shart-sharoitlar (ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, mafkuraviy, pedagogik va yashash muhiti omillari); -insoning o‘ziga taalluqli, asosiy tavsiflar, uning ichki qonuniyatlari, mexanizmlari, evolyutsiya bosqichi, barqarorlashuvi va involyutsiya; -inson yaxlit tuzilishning asosiy tarkiblari, ularning o‘zaro aloqalari, shaxsning tashqi tasirlarga javobi va munosabati, taraqqiyot jarayonida ularning takomillashuvi kabilar, Uch xil xususiyatli tadqiqot dasturining tarkibiy qismlari insonning amaliy va nazariy faoliyatining mezonlari hisoblanadi. Chunki, faoliyatda yashash muhiti tarixiy tajribani egallash interiorizatsiya va eksteriorizatsiya amalga oshadi. Odamning maqsadga qaratilgan ijtimoiy foydali faoliyati protsessida hayotiy deb ataladigan mexanizmlari va ongli faoliyatining funksional sistemasi protsesslari yuzaga keladi. Ana shular tufayli odam bilimlarni, ko‘nikma va malakalarni, kishining sotsial tajribalarini o‘zlashtiribgina qolmay balki o‘zining idroki, tafakkuri, xayoli, hissiyotlari va irodasini bir so‘z bilan aytganda, voqelikka bo‘lgan ongli munosabatini hamda o‘z harakatlari va xulq-atvorining motivlarini tarkib toptiradi. Shaxsning barcha xususiyatlari, munosabatlari va xatti-harakatlari shaxsning hayoti faoliyatida malum rolni bajaruvchi va har biri murakkab qurilmadan iborat bo‘lgan hamda shartli ravishda to‘rtta o‘zaro mustahkam bog‘langan funksional bosqichlarga birlashtiriladi:

Birinchisi -boshqaruv tizimi;

Ikkinchisi -stimullashtirish tizimi;

Uchinchisi -stabilizasiyalash tizimi;

To‘rtinchisi -indikatsiyalash tizimi.

Shaxsning ana shu sotsial ahamiyatga ega bo'lgan barcha sifatlari ijtimoiy taraqqiyotning yuksak ongli faoliyatchisi sifatidagi Birinchi tizimi hosil bilishida analizatorlar shaxsning hulq-atvori va xatti-harakatlarini belgilaydi. O'rtasidagi doimiy tabiiy aloqani aks ettiruvchi filogenetik mexanizmlar katta rol o'ynaydi. Biroq, bu ilgari yuqorida ta'kidlab, o'tganimizdek ontogenez protsessida filogenetik analizatorlar o'rtasidagi aloqa vaqtli aloqalar bilan organik jihatdan qishilib keladilar. Bunda mazkur tizimning ichida pertseptiv tizimiga o'tib ketadigan yuksak darajada integratsiyalangan malum ichki sensor komplekslarni hosil qiladi. Bunday komplekslar qatoriga nutq, eshitish, ko'rish hamda sensomotor komplekslarni kiritish mumkin. Mana shu komplekslarning hammasi odamning hayot-faoliyati jarayonida o'zaro bir-biri bilan doimiy aloqaga kirishib, sensorpertseptiv uyushishning yagona funksional dinamik tizimini yaratadi. Insonning sensor-pertseptiv jihatlari doimo takomillashib boshlagan ilmlarining dastlabki yillaridayoq shakllana boshlaydi. Temperament, intellekt, bilim va munosabat ana shunday xususiyatlar jumlasiga kiradi.

1. Ta'limiy - o'rganilayotgan mavzu bo'yicha bilimlarni o'zlashtirish, ko'nikma va malakalarni shakllantirish.

2. Rivojlantiruvchi - talabalar ongli aqliy faoliyatiga erishish, pedagogik jarayonga talabao'qituvchi hamkorligida hissiy aloqadorlikni ta'minlash, talaba bilish faoliyatini motivlashtirish, ya'nitalabaga bilimini namoyish qilish, amaliy faoliyatga qodir bo'lish va buning uchun bilim olish imkoniyatini ta'minlash, mustaqil va ijodiy ishni tashkil qilish.

3. Tarbiyaviy - muayyan maqsadlarga erishishga qaratilgan hamkorlikdagi faoliyat jarayonida egallanilgan xulq – atvor normasidir.

Ta'lim jarayoni o'qituvchining talabaning bilim faoliyatiga mohirona ta'sir ko'rsata olish natijasida amalga oshiriladi, ya'ni talaba bilimlarni idrok qilib, (idrok - borliqning odam ongida aks etishidir. Biz daraxt, odam, hayvon va h.k.z.larni idrok qilamiz), tushunib mustahkamlaydi. Tushunishning induksiya (xususiy hollardan umumiy qoidaga borish), deduksiya (umumiydan xususiyga qarab fikr yuritish) jarayonlari amalga oshsa, mustahkamlashda yangi material idrok qilingan vaqt hosil bo'lgan muvaqqat bog'lanishlar mustahkamlaydi. Ta'lim qoidalari o'qituvchining o'z faoliyatini rejalashtirish va talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini egallashlarida rioya qilishlari kerak bo'lgan asosiy qoida va yo'l – yo'riqlarni o'z ichiga oladi. So'nggi yillarda olimlar tomonidan yaratilgan pedagogik adabiyotlarda didaktik qoidalar turlicha guruhlantirilmoqda. Ana shularga asoslangan holda quyidagicha ta'lim printsiplarini ko'rsatib o'tish mumkin.

1. Ta'limning ilmiyligi. Nazariy qoidalarni tushunish – materialni ilmiy asosda izohlab berishning muhim belgisi bo'lib, u o'qituvchining fikrlash faoliyati xususiyatlarini belgilaydi. Ilmiy bilimlar ilmiyligicha qolib, voqelikni har xil darajada aks ettirishi mumkin. Ilmiy izoh ta'limning hammabosqichlarida, har bir sinfda amalga

oshadi. Ilmiylik qoidalarining vazifalaridan biri –nazariy ma'lumotlar tizimini shu ma'lumotlarda tevarak – atrofdagi dunyoni qanchalik aks etganligi nuqtai-nazaridan bilib olishdir.

Mavzuni ilmiy nazariy jihatdan tushunish talabalarning dunyoqarashini, fikrlashini, e'tiqodini tarkib toptiradi. Yoshlarning ilmiy – tadqiqot ishlariga qiziqishini shakllantirib, zamonaviy fan va texnika taraqqiyoti darajasiga muvofiq keladigan bilimlar bilan qurollantiradi.

Xulosa qilib, shuni aytish lozimki, ta'limning puxta o'zlashtirish qoidasi muhim didaktika talab va qoidalarni, ya'ni o'quvchilar tomonidan tizimli va ongli o'zlashtirilgan ilmiy bilimlarni mustahkam, esda saqlab qolish hamda o'zlashtirilgan ilmiy bilimlarni o'z turmush faoliyatlarida qo'llayolish malakalari bilan qurollantirishni nazarda tutadi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari zamonaviy ta'limda psixologik yondashuvlarning ahamiyatini tasdiqlaydi:

Kognitiv yukni optimallashtirish (multimedia resurslardan foydalanish) o'quvchilarning diqqat muddatini 30% oshiradi (Mayerning kognitiv nazariyasi).

Muvaffaqiyatga intilish motivatsiyasini rag'batlantirish uchun o'quvchilarga individual maqsadlar belgilash va ularga konstruktiv feedback berish muhim.

Sinf muhitini psixologik xavfsizlantirish-bu o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini ochish va xatolardan o'rganish imkoniyatini beradi

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bolalar ta'lim-tarbiyasida bo'ladigan kamchiliklarning asosiy sabablaridan biri o'qituvchining psixologiyasiga bog'liq. Lekin bunga ko'pincha e'tibor berilmaydi. Shuning uchun o'qituvchilar jamoasini psixologik nuqtai nazardan o'rganish, uni muvaffaqiyatli boshqarishning psixologik yo'llarini ishlab chiqish dolzarb ahamiyatga egadir. Pedagogik jamoani muvaffaqiyatli boshqarish uchun jamoa tarkibini o'rganish, kamchiliklarini korreksiyalash va haqiqiy pedagogik jamoa sifatida shakllantirish lozim. Jamoada ishlash ko'nikmalarining rivojlangan darajasi ham muvaffaqiyatli jamoa uchun asosiy omillardan biridir. Jamoada ishlash muloqot vositasida amalga oshadi. Pedagogik jamoaning rivojlanishida shaxslararo muloqot muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ashurova, S. (2023) Sog'lom psixologik turmush tarzi to'g'risidagi tasavvurlarining shakllanishi. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 3(1).

2. Ashurova, S., Numonova, A. (2023). The role of psychology in forming teachers' pedagogical ability. Academia Repository, 2(11), 46-53

3. Elkonin, D. B. (1978). Psychology of Play. Moscow: Pedagogika.
4. “Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya” Z.T.Nishanova, N.G.Komilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova “O‘zbekiston faylasuflari miliy jamiyati” nashriyoti. Toshkent-2018
5. “Rivojlanish psixologiyasi” fanidan ma’ruzalar matni Jo‘rayev O‘tkir Toshpo‘latovich
6. “Umumiy psixologiya” G‘oziyev.E “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” 2010
7. Musurmonova O. Ma’naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. –T.: O‘qituvchi, 66-bet
8. O‘zbek pedagogikasi antologiyasi // Tuzuvchi-mualliflar: K.Hoshimov, S.Ochil. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995. – 137-bet
9. Ozodqulov Olimjon Bahodir o‘g‘li. (2024). Rahbar va xodim munosabatlarining boshqaruv jarayonidagi psixologik xususiyatlari. Образование наука и инновационные идеи в мире, 41(1), 110–113. Retrieved from <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/12079>
10. Sirojiddin Amangeldiyev Nurg‘aliy o‘g‘li . Psixologik maslahat gipotezalarini shakllantirish. Central asian academic journal ISSN: 2181-2489 OF scientific research volume 1 I ISSUE 1 I 2021. <https://search.app/R78CQ7R1YR9Sg7PR6>

Akademic Journal of Educational Research (AJER) International scientific journal
Volume 2 Issue 2 February 2025 ajeruz.com

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
2-son

Nashr qilingan sana: 27.02.2025.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172